

Te'lif Mi, Cem' Mi, İntihâb Mı? Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'ye Nispet Edilen *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid* Adlı Eserin Türü ve Aidiyeti Üzerine Bir Değerlendirme

Kadir Gömbeyaz | <https://orcid.org/0000-0002-5204-5564> | kadir.gombeyaz@kocaeli.edu.tr
Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Kocaeli, Türkiye
ROR ID: <https://ror.org/0411seq30>

Öz

Muhammed et-Trabzonî el-Medenî (ö. 1200/1786) kendisine pek çok eser nispet edilen velûd bir âlimdir. Kaleminden çıkan nüshalara bakıldığında özgün telif eserlerinin yanı sıra bazı el yazma eserlerin bir nüshasını çıkarma (*istinsâh*), nüshasını çıkardığı eserin daha önce istinsah edilen nüshaları ile karşılaştırarak (*mukâbele*) sahih bir nüsha elde etme, çeşitli eserlerden derleme (*cem' veya intihâb*) veyahut da özetleme (*ihtisâr*) türü çalışmalar çıkarma, bazı eserlere şerh ve hâşiye yazma gibi pek çok yazım türü ile meşgul olduğu görülmektedir. Ancak bu çeşitlilik kimi zaman istinsâh ettiği veya derleme, ihtisâr veya intihâb ettiği eserlerin özgün telif eserleri gibi muamele görmesine ve onun eserleri listesine dahil edilmesine yol açabilmektedir. Bu noktada Trabzonî'ye nispet edilen eserler üzerine titiz araştırmaların gerçekleştirilmesi sağlıklı bir eser listesi için elzemdir. İşte bu yazı, Trabzonî'nin eserlerini listelemeye çalışan çalışmaların bir kısmında onun 'eserleri' veya daha özelde 'siyer ile ilgili eserleri' başlığı altında zikredilen ve 'Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid' adıyla kaydedilen eserin Trabzonî'nin kaleme aldığı özgün bir eser (*te'lif*) mi yoksa birden fazla eserden yapılmış bir derleme (*cem'*) mi yoksa tek bir eserden oluşturulmuş bir seçki (*müntehab*) mi olduğunu soruşturmakta, ulaştığı netice ile Trabzonî'nin eserleri listesinde bir tashih önerisinde bulunmaktadır. Buna göre *Cem'u'l-fusûl ve'l-ebvâb ve'l-fevâid* Trabzonî'nin özgün bir eseri olmayıp, -istisnâî durumlar göz ardı edildiğinde- Sâlihî'nin Sübülü'l-Hüdâ'sının bir kısmından yaptığı bir intihâb çalışmasıdır. Benzer durum yalnızca Cem'u'l-fusûl ve'l-ebvâb ve'l-fevâid ile sınırlı olmayıp, Trabzonî'nin özgün eserleri listesinde zikredilen diğer eserlerinin bazıları için de geçerlidir. O nedenle, bu çalışma Trabzonî'nin eserlerine dair titiz ve detaylı bir çalışmanın yapılmasının önemine vurgu yapmakta; bu yapılırken de özgün eserleri, intihâb ve ihtisârları, istinsâh ve mukâbeleleri gibi alt başlıkların açılmasının gerekliliği de işaret etmek istemektedir.

Anahtar Kelimeler

Siyer, Muhammed et-Trabzonî el-Medenî, İntihâb, İhtisâr, *Cem'u'l-fusûl ve'l-ebvâb ve'l-fevâid*.

Atıf Bilgisi

Gömbeyaz, Kadir. "Te'lif Mi, Cem' Mi, İntihâb Mı? Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'ye Nispet Edilen Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid Adlı Eserin Türü ve Aidiyeti Üzerine Bir Değerlendirme". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 12/1 (Haziran 2025), 311-325.

<https://doi.org/10.33718/tid.1648411>

Geliş Tarihi

: 27.02.2025

- Kabul Tarihi : 23.05.2025
- Yayın Tarihi : 30.06.2025
- Değerlendirme : İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
- Etik Beyan : Bu çalışma, 17-18 Ekim 2024 tarihleri arasında Trabzon'da gerçekleştirilen Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat-II sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve basılmayan aynı adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.
- Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
- Benzerlik Taraması : Yapıldı - intihal.net
- Çıkar Çatışması : Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
- Finansman : Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
- Telif Hakkı & Lisans : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Ta'lif, Jam', or Intikhāb? An Analysis of the Nature of the Work Jam'u'l-fusūl wa-l-fawā'id Attributed to Muhammad al-Trabzonī al-Madanī

Kadir Gömbeyaz | <https://orcid.org/0000-0002-5204-5564> | kadir.gombeyaz@kocaeli.edu.tr
Kocaeli University, Faculty of Theology, Department of History of Islamic Sects, Kocaeli, Türkiye
ROR ID: <https://ror.org/0411seq30>

Abstract

Muhammad al-Trabzonī al-Madanī (d. 1200/1786) is recognized as a prolific scholar to whom numerous works have been attributed. An examination of manuscripts bearing his signature reveals that, in addition to his original authored works, he was engaged in various forms of scholarly writing. These include copying manuscripts (*istinsākh*), comparing the copies he produced with previously copied versions to obtain an accurate text (*muqābala*), compiling or selecting content from various sources (*jam'*), abridging works (*intikhāb* and *ikhtisār*), and writing commentaries and glosses on some texts. However, this diversity in his scholarly activities sometimes leads to the mistaken inclusion of copied, compiled, or abridged works in the list of his original authored works. Therefore, meticulous research on the works attributed to al-Trabzonī is essential for creating an accurate list of his works. This article investigates whether a work listed under al-Trabzonī's name as '*Jam' al-fusūl wa-l-fawā'id*' and more specifically under the category of his works on *sīrah*—is an original composition by al-Trabzonī or merely a compilation (*jam'*) or a selection (*muntakhab*) from other sources. The study concludes with a recommendation for correction in the list of al-Trabzonī's works, identifying *Jam' al-fusūl wa-l-abwāb wa-l-fawā'id* not as an original work but as a selection derived from parts of al-Sālihi's *Subul al-hudā*, with few exceptions. This situation is not unique to *Jam' al-fusūl wa-l-abwāb wa-l-fawā'id*, as similar considerations apply to other works attributed to al-Trabzonī. Consequently, this study underscores the necessity of conducting a meticulous and detailed examination of al-Trabzonī's works, with a focus on distinguishing between his original works, selections, abridgements, and copied texts, by categorizing them under specific subheadings.

Keywords

Siyar, Muhammad al-Trabzonī al-Madanī, Intihāb, Ihtisār, *Jam' al-fusūl wa-l-abwāb wa-l-fawā'id*.

Citation

Gömbeyaz, Kadir. "Ta'lif, Jam', or Intikhāb? An Analysis of the Nature of the Work Jam'u'l-fusūl wa-l-fawā'id Attributed to Muhammad al-Trabzonī al-Madanī". *Trabzon Theology Journal* 12/1 (June 2025), 311-325.

<https://doi.org/10.33718/tid.1648411>

Date of Submission : 27.02.2025

Date of Acceptance : 23.05.2025

Date of Publication : 30.06.2025

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : This article is a partially modified and developed version of the unpublished paper of the same title, which was presented orally at the symposium Religious Life in Trabzon from Past to Present-II, held in Trabzon on 17-18 October 2024.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Muhammed et-Trabzonî el-Medenî (ö. 1200/1786) kendisine pek çok eser nispet edilen velûd bir âlimdir.¹ Kaleminden çıkan nüshalara bakıldığında özgün telif eserlerinin yanı sıra bazı elyazma eserlerin bir nüshasını çıkarma (*istinsâh*), nüshasını çıkardığı eserin daha önce istinsah edilen nüshaları ile karşılaştırarak (*mukâbele*) sahih bir nüsha elde etme,² çeşitli eserlerden cem' (derleme) veya *intihâb*³ veya da *ihtisâr*⁴ türü çalışmalar çıkarma, bazı eserlere şerh ve hâşiye yazma gibi pek çok yazım türü ile meşgul olduğu görülmektedir.⁵ Ancak bu çeşitlilik kimi zaman istinsah ettiği veya derleme, ihtisâr veya intihâb ettiği eserlerin özgün telif eserleri gibi muamele görmesine ve onun eserleri listesine dahil edilmesine yol açabilmektedir.⁶ Bu noktada Trabzonî'ye nispet edilen eserler üzerine titiz araştırmaların gerçekleştirilmesi sağlıklı bir eser listesi için elzemdir. İşte bu yazı, Trabzonî'nin eserlerini listelemeyi amaçlayan çalışmaların bir kısmında onun 'eserleri' veya daha özelden 'Siyer ile ilgili eserleri' başlığı altında zikredilen ve 'Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid' adıyla kaydedilen eserin Trabzonî'nin kaleme aldığı özgün bir eser (*te'lif*) mi yoksa birden fazla eserden yapılmış bir derleme (*cem'*) mi yoksa tek bir eserden oluşturulmuş bir özetleme (*müntehab*)

- 1 Bu eserlerle ilgili bk. Mahmûd es-Seyyid ed-Dugaym, "Müellefâtı Hasen et-Trabzonî el-Matbû'a ve'l-mahtûta", *el-Hayât* (07.09.2009), <https://www.sauress.com/alhayat/54270> (erişim 30.08.2024); "el-Mahtûtâtü'lletî kâbelehâ'-ş-Şeyh et-Trabzonî el-Medenî ve sahhahahâ", *el-Hayât* (10.09.2009), <https://www.sauress.com/alhayat/55188> (erişim 31.08.2024); "el-Mahtûtâtü'l-mevcûde fî mektebeti's-Süleymâniye velletî intehabehâ el-Medenî ev istinsehahâ", <https://www.sauress.com/alhayat/55826> (erişim 31.08.2024); Şenol Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*, ed. Süleyman Gür, Ahmet C. Karaca (İstanbul: Ensar Yayınları, 2023), 423-438. Trabzonî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri üzerine özellikle Türkçe'de pek çok çalışma yayımlandığı için bu yazıda odak konunun dışına çıkılmamaya özen gösterilmiştir.
- 2 Nitekim Trabzonî, İstanbul'daki eğitimi tamamladıktan sonra hem ilim öğrenmek hem de çeşitli kitapları istinsah etmek ve nüshalarını mukabele etmek için İstanbul'dan ayrılıp çeşitli şehirlere gitmiştir; Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", 426-427. Burada özellikle onun aktardığı bir anektot, nüsha mukabelesine ne kadar önem verdiğini gösterir. Buna göre, o, Zeynüddin el-Münâvî'nin *el-Ucâletü's-seniyye alâ elfiyyeti's-sîreti'n-nebeviyye* adlı eserinin bir nüshasını İstanbul'da almış, ancak bir hayli tahrif edildiğini fark etmiş, Mısır'a geldiğinde farklı bir nüshasını bulup onunla mukâbele etmiş, daha sonra Medine'ye gittiğinde de yine nüsha arayıp sonunda müellif hattına ulaşmıştır; Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", 427, dn. 27. Trabzonî'nin bu yönü ile ilgili başka örnekler için bk. Fatma Esmenur Koç – Emine Esranur Koç, "Yazma Eserlere Düştüğü Notlar Çerçevesinde Muhammed et-Trabzonî'nin Musahhih ve Okur Yönü". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/Özel Sayı (Kasım 2024), 35-37.
- 3 "İslâm dünyasında geniş hacimli eserlerin içinden belirli kısım veya konuların seçilmesi, tekrarlardan arındırılıp özetlenerek bazan müelliflerince yeniden düzenlenmesiyle meydana gelen kitaplarla tanınmış müelliflerin eserlerinden yapılmış derlemelere müntehab (müntehabât) adı verilmiştir." bk. Mustafa Uzun, "Müntehabât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/28. Müntehâb türü eserlere örnek olarak Takiyüddin İbn Kâdî Şühbe'nin (ö. 851/1448) İbn Habîb el-Halebî'nin (ö. 779/1377) Mısır Memlükler tarihine dair *Dürretü'l-eslâk*'inden yaptığı seçmelerle oluşturduğu ve *Müntehabu Dürretü'l-eslâk* ismini koyduğu eseri verilebilir.
- 4 Muhtasar, "hacimli bir eserin özetlenmiş şekli için olduğu gibi bir konunun ana hatlarıyla kısaca yazılmış şekli için de kullanılmıştır"; bk. İsmail Durmuş, "Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/57. 'Muhtasar, mülâhhas, hulâsa, tehzîb, zübde gibi eserler de bir tür müntehabât sayıldığı için' (bk. Uzun, "Müntehabât", 32/28) bu yazının hem başlığında hem de içeriğinde Trabzonî'nin incelenen eserinin türünün sorgulanması "intihâb" kavramı üzerinden gerçekleştirilmiştir.
- 5 Dugaym, "eş-Şeyh Muhammed et-Trabzonî el-Medenî fî rihletihî ile ş-Şâm ve Mısır", *el-Hayât* (04.09.2009), <https://www.sauress.com/alhayat/53354> (erişim 31.08.2024).
- 6 Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", 431.

mi olduğunu soruşturacak, ulaştığı netice ile Trabzonî'nin eserleri listesinde bir tashih önerisinde bulunmuş olacaktır.

1. Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid

Eserin tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye Koleksiyonu, 1050 numarada yer alan mecmuanın içeriğindeki iki eserden ilki olarak 1b-78a varakları arasında yer almaktadır. Nüsha müellif hattı olup temmet kaydında 1194 [1780] yılının Şaban ayının sonunda çarşamba günü öğle ile ikinci arasında Süleymaniye Camii'nde tamamlandığı kaydedilmektedir. Eser için herhangi bir isimlendirme yapılmamıştır. Yalnızca yazma nüshanın zahriye sayfasında “Risâle mürettebetun ale'l-ebvâb müteferrika ve fevâid şettâ mine's-siyer [Çeşitli bâblara ve siyerden birtakım faydalı notlara göre düzenlenmiş bir risâle]...”⁷ şeklinde bir not düşülmüştür. Gerek bu not gerekse de çeşitli çalışmalarda ve kütüphane kataloğunda kaydedildiği şekliyle *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid* eserin ismi olmaktan daha ziyade içeriğinin tanımı mahiyetindedir. *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid* adlandırmasının eserin temmet kaydındaki “hâzâ âhiru mâ kasadtuhu min cem'ı'l-fusûl ve'l-fevâid...[Bu, girdiğim fasıllar ve faydalı notlar derlemesinin sonudur]” ibaresinden çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu eserin ismi değil, daha önce de belirttiğimiz üzere muhtevasına işaret eden bir ifadedir. Üstelik nüshada ‘cem'u'l-fusûl’ ibaresinden sonra bir kelimenin düştüğünü gösteren bir işaret müellif tarafından konulmuş ve hemen aynı satırın sağ kenar boşluğunda bu işaretle düştüğü ifade edilen kelimenin “ve'l-ebvâb” olduğu belirtilmiştir.⁸ Buna göre temmet kaydındaki ifadelerden hareketle esere bir isim takdir edilecekse bu “Cem'u'l-fusûl ve'l-ebvâb ve'l-fevâid” olmalıdır. Fakat ileride detaylandıracağımız üzere temmet kaydındaki ifadeler eserin ismini içermemekte, kitapta gerçekleştirilen ameliyeyi betimlemektedir. Bazı araştırmalarda eserin ismi zahriye sayfasındaki kayıt esas alınarak *Risâle mürettebetun ale'l-ebvâb müteferrika ve fevâid şettâ* şeklinde⁹ veya *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid* ile birlikte birbirinin müradifi olarak verilmiştir.¹⁰

Trabzonî'ye nispet edilen bu eser İslâm Tarihi ile alakalı olup özellikle Kâbe tarihi ve siyere dairedir. Eser üç ana başlık altında oluşturulmuş, ana başlıkların altında da fevâid başlığıyla çeşitli konular ele alınmıştır. Birinci ana başlık Ka'be ve imarı, ikinci ana başlık Kâbe'yi ziyaret eden peygamberler ve üçüncü başlık ise Hz. Peygamber'in Hz. Âdem'e kadar olan şeceresi üzerine olup zaman zaman ilgili konuyla ilişkilendirilebilecek çeşitli hususlar fevâid adıyla alt başlıklarda değerlendirilmiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in Arap olup olmadığı, Arapları sevmenin hükmü, Kureyş'in fazileti, Hz. Peygamber'in ebeveyninin ve atalarının

7 Muhammed b. Mahmûd et-Trabzonî el-Medenî, *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 1050), 1a.

8 Trabzonî, *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid*, 78a.

9 Örnek olarak bk. Sefer Yıldırım, *Mehmed et-Trabzonî'nin 'Ucâletü'z-zâd fî şerhi Zuhri'l-me'âd fî mu'ârazati bânet su'âd' Adlı Eseri (İnceleme ve Tahkik)* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 24; Yıldırım bu doktora tezinden türettiği makalede ise eserin ismini *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid fî târihi Beyti'l-harâm* şeklinde kaydetmiştir; bk. Sefer Yıldırım – Mustafa İrmak, “Mehmed et-Trabzonî ve 'Ucâletü'z-zâd fî şerh-i Zuhri'l-me'âd fî mu'ârazati Bânet Su'âd Adlı Eseri”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2022), 90.

10 Saylan eserin ismini *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid fî târihi'l-Beyti'l-Harâm / Risâle mürettebet alâ ebvâb müteferrika ve fevâid şettâ* şeklinde her iki isimlendirmeyi birbirinin müradifi şeklinde kullanmıştır; Saylan, “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri”, 433.

iman bakımında durumları gibi konular fevâid kabilinden işlenmiştir.¹¹

Eserin içeriği incelendiğinde Trabzonî'ye ait olmadığını gösteren ifadelerin bulunduğu görülmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in soyunun temizliği ve şerefi başlığı altında ele alınan ebeveyn-i Resûl yani Hz. Peygamber'in anne ve babasının küfür üzere ölüp ölmediği ve ahirette kurtuluşa erip eremeyeceği meselesine dair rivayetleri gündeme getirip değerlendirdiği bir yerde "... Bu bizim görüşümüzdür. Bunda fıkıhta Şâfiî, usulde Eş'arî olan *imamlarımız* arasında bir hilaf yoktur. *İmamımız eş-Şâfiî* de buna dair *el-Ümm* ve *el-Muhtasar*'da yazmıştır."¹² demesi dikkat çekmektedir. Zira Trabzonî'nin Hanefî kimliği şüphe götürmez bir şekilde bilinmektedir. Burada acaba eserin ona ait bir telif olmadığı, onun başka bir eseri istinsahı veya yine başka bir eserden yaptığı intihâb olup olmayacağı akla gelmektedir. Bu noktada yapılacak bir araştırma bizi bir başka esere götürmektedir. O da Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfiî'nin (ö. 942/1536) *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayrî'l-ibâd*'ıdır.

Aslında Trabzonî, eserin özgün bir telif değil de bir derleme/seçki (cem') olup özellikle *Sübülü'l-Hüdâ*'dan özetlediğini bizzat kendisi temmet kaydında ifade etmiştir:

"Bu, giriştiğim fasılların, bâbların ve fâidelerin toplanması (cem') işinin sonudur. Aldıklarımın büyük çoğunluğu eş-Şâmî'nin *Sübülü'l-Hüdâ* şeklinde isimlendirilen şiresindendir. Bazen de onun dışındaki kaynaklardan durumun gerektirdiği ölçüde aldım. Bunu iftiradan korunmak ve temize çıkabilmek için mahalline dayandırarak yaptım. Vüs'at ve takat ölçüsünce Allah'a şükür iyice gözden geçirme (*tenkîh*), gereksiz bilgileri ayıklama (*tehzîb*) ve açıklanmasını (*tevzh*) da ihmal etmedim. Minnet Allah'adır.

Kitap, onu cemedan Şeyh Muhammed el-Medenî'nin elinde 1194 senesi Şaban ayının sonu çarşamba günü öğle ile ikindi arasında Süleyman Han -rahmet ve hoşnutluk onun üzerine olsun- [Süleymaniye] Camiinde tamamlandı."¹³

Görüldüğü üzere Trabzonî bu eseri telif ettiğini söylememektedir. O birtakım bâbları, fasılları ve faideleri cemetmiştir. Temmet kaydındaki bu açık ifade ve içerikte Trabzonî'ye ait olamayacağını anlayabileceğimiz birtakım ifadelere rağmen bu eser birçok çağdaş araştırmada Trabzonî'nin eserleri arasında zikredilmektedir.¹⁴ Bazı araştırmalarda ise, Trab-

11 Eserin içeriğine dair daha detaylı bilgi için bk. İbrahim Erol, "Muhammed b. Mahmûd et-Trabzonî el-Medenî'nin Siyerle İlgili Eserleri", *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*, ed. Süleyman Gür, Ahmet C. Karaca (İstanbul: Ensar Yayınları, 2023), 494-497.

12 Trabzonî, *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid*, 19a.

13 Trabzonî, *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid*, 78a.

14 Örnek olarak bk. Murat Sula, "Muhammed b. Mahmûd b. Salih b. Hasan et-Trabzonî el-Medenî ve Ruseyliyetun fî beyân al-alfâi'l-letî yeste'vî fîha'l-mufredu ve'l-musenâ ve'l-cem'u ve'l-muzekker ve'l-muennes isimli Risalesi", *Dokuz Eylül Üniv İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2010), 82; Emin Aydın, *Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin* (v. 1200/1786) '*ed-Dürerü's-semîne*' Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 24; Mustafa Kamil Ahmed - Zâfir Hayrullah Cemîl, "Ruseyliyye fî mâ yete'addâ ve lâ yete'addâ li't-Trabzonî (t. 1200) (Dirâse ve tahkîk)", *Mecelletü Câmi'ati'l-Enbâr li-Lügât ve'l-Âdâb* 26 (2018), 27; Abdulkâdir Abdulhakîm Şeğgâle, *Muhammed el-Medenî (1200/1786)'nin 'el-İthâfâtü's-seniyye fî'l-ahâdisi'l-kudsiyye'* Adlı Eserinin Tahkiki (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 14; Yıldırım İrmak, "Mehmed et-Trabzonî ve 'Ucâletü'z-zâd...", 90; Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", 433; Saylan, "Tütün Kullanma Meselesi Üzerinden Tekfirci Söyleme Bir Reddiye: Muhammed et-Trabzonî'nin *Hâdî'l-Umyî ilâ Câddeti't-Tarîk* Adlı Risalesi (İnceleme-Tahkik)", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 12 (Aralık 2023), 197; Erol, "Muhammed b. Mahmûd et-Trabzonî el-Medenî'nin

zonî'nin eserleri arasında sayılmamıştır.¹⁵ Trabzonî'nin müntehablarının mevcudiyetinin farkında olan, o yüzden müntehabları için ayrı bir başlık açan araştırmacıların listesinde ise bu eser zikredilmemektedir.¹⁶ Temmet kaydındaki bu açık ifadelere rağmen eserin bir intihâb olduğunun fark edilmeyip Trabzonî'nin özgün eserleri arasında zikredilmesi ilginçtir.¹⁷

Trabzonî temmet kaydında birtakım bâb, fasıl ve fâideleri cemettiğini, bunu yaparken de büyük çoğunlukla Sâlihî'nin *Sübülü'l-Hüdâ*'sından faydalandığını, bazı gerekli gördüğü yerlerde başka kaynaklardan pasajlar aldığını belirtmekte, eserini bir tür derleme olarak tavsif etmektedir. Ancak eserin tümüne bakıldığında Sâlihî'nin *Sübülü'l-Hüdâ*'sından seçme pasajların yeni bir tertiple intihâb edildiği, sadece bir yerde -ilerleyen sayfalarda aktarılacağı üzere- Hafâcî'nin bir ifadesinin ilave edildiği görülmektedir. Birden fazla eserden seçme yapılması açısından derleme kapsamına girse de aslında Hafâcî'nin birkaç cümlelik ifadesi dışında eser *Sübülü'l-Hüdâ*'nın bir kısmının intihâbı şeklindedir.

Burada Trabzonî'nin intihâb için seçtiği eser ve müellifi hakkında kısa bilgiler vererek Trabzonî'nin bu çalışmasının mahiyetini anlamak yerinde olacaktır.

2. İntihâb Edilen Eser ve Müellifi

Trabzonî'nin intihâbta bulunduğu eserin müellifi olan Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî ed-Dımaşkî eş-Şâmî (ö. 942/1536), Dımaşk'ın Sâlihîyye semtinde dünyaya geldiği için 'es-Sâlihî', 'ed-Dımaşkî' ve 'eş-Şâmî' nisbeleriyle anılmış ve Kahire'de Berkûkiyye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Şâfiî-Eş'arî mezhebine mensup olup tasavvufta Kâdirî'dir.¹⁸ Siyer yazıcılığının zirve yaptığı ve ansiklopedik eserler yazma geleneğin yaygın olduğu Memlûkler döneminin sonları ile Osmanlı'nın bölgede hakimiyet kurup valiler göndermeye başladığı dönemde yaşamış,¹⁹ Hz. Peygamber ile ilgili tüm rivayetleri belirlediği bir tasnif içerisinde,

Siyerle ilgili Eserleri", 494-497; Uğur Kılıç, *Muhammed el-Medenî'nin Risâle fi beyânî mâ vaka'a mine'l-evhâm fi Sıhahî'l-Cevherî Adlı Eserinin Edisyon Kritiği* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 14; Zekeriya Ertürk, *Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendi'nin 'el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ahâdisi'l-kudsîyye' Adlı Eserinin Birinci Bölümünün Tahkik, Tahrir ve Tercümesi* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 11.

15 Ali Benli, "Trabzonî, Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/304-305; Benli, "Muhammed el-Medenî et-Trabzonî ve *Risâle fi beyânî'l-ezdâd*", *Eskiye* 31 (Güz 2015), 147-172. Benli'nin ansiklopedi maddesinde Trabzonî'ye nispetle saydığı 23 eser birçok tez ve çalışmada aynıyla tekrar edilmiştir. O nedenle burada zikredilme gereği duyulmamıştır.

16 Krş. Dugaym, "el-Mahtûtâtü'l-mevcûde fi mektebeti's-Süleymâniye velletî intehabehâ el-Medenî ev istinsehahâ", <https://www.sauress.com/alhayat/55826> (erişim 31.08.2024); Şeğgâle, *Muhammed el-Medenî (1200/1786)'nin 'el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ahâdisi'l-kudsîyye' Adlı Eserinin Tahkiki*, 16-18, Şeğgâle, eseri Trabzonî'nin te'lîf eserleri arasında zikretmiştir.

17 Görebildiğimiz kadarıyla temmet kaydındaki bu notun farkında olan çalışma Sefer Yıldırım'ın doktora tezidir. Yıldırım *Risâle müretteb ala ebvâb müteferrika ve fevâid şettâ* adıyla Trabzonî'nin siyerle ilgili eserleri arasında zikrettiği eserin açıklamasında "ferâğ kaydında Şemseddin eş-Şâmî'nin *Sübülü'l-Hüdâ* isimli eserinden faydalandığını belirtmiştir" demektir; bk. Yıldırım, *Mehmed et-Trabzonî'nin 'Ucâletü't-z-zâd...*", 24. Ancak o da ilginç bir şekilde doktora tezinden ürettiği makalesinde eseri Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid fi târihi Beytî'l-harâm şeklinde kaydedip doktora tezinde düştüğü notu vermemiştir; bk. Yıldırım -İrmak, "Mehmed et-Trabzonî ve 'Ucâletü't-z-zâd...", 90.

18 İbrahim Barca, "Çeviri Eleştiriciliğine Uygulamalı Bir Örnek Olarak eş-Şâmî'nin 'Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sîreti Hayri'l-İbâd' Adlı Eserinin Türkçe Çevirisinin Eleştirisi", *Şarkiyat* 24/1 (2024), 13.

19 Mustafa Sezer, "Geç Dönem Siyer Eserlerinden Sübülü'l-hüdâ'da Nübüvvet Öncesi Delâil ve İrhâsât Anlatımlarından Örnekler", *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 8/1 (2022), 51.

'100'den fazla ana başlık ve 1000 civarında alt başlıktan oluşan'²⁰, 300'den fazla kaynaktan seçilerek oluşmuş siyer alanının en geniş kaynağı²¹ sayılabilecek *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-reşâd fî sîyeri hayri'l-ibâd* adlı eserini kaleme almıştır.²²

Trabzonî, Sâlihî'nin *Sübülü'l-Hüdâ*'sını başka eserlerini oluştururken de yoğun bir şekilde kullanmıştır. Örneğin şemâil türünde olup Trabzonî'nin son eserlerinden biri olan ve Hz. Peygamber'in isim ve künyelerini derlediği *el-Câmiu'l-a'zam fî esmâi nebiyyinâ el-mu'azzam* adlı eseri de büyük oranda *Sübülü'l-Hüdâ*'ya dayanmaktadır.²³ Benzer şekilde *Mevlidü'n-Nebî* adlı eseri *el-Câmiu'l-a'zam fî esmâi nebiyyinâ el-mu'azzam* adlı eserinin devamı niteliğinde olup yine büyük oranda *Sübülü'l-Hüdâ*'dan istifade ile oluşmuştur.²⁴

3. Trabzonî'nin İntihâbı'nın Özellikleri

Temmet kaydında belirtildiği üzere eserin çoğunluğu *Sübülü'l-Hüdâ*'dan seçilmiş bâbların Trabzonî tarafından belirlenen belli bir düzen içerisinde istinsah edilmesi şeklindedir.

Temmet kaydında Trabzonî, bazen başka eserlerden de alıntı yaptığını belirtmektedir. Ancak bunun sayısı yok denecek kadar azdır. Tespit edebildiğimiz bir yer, ebeveyn-i Resûl, yani Hz. Peygamber'in anne ve babasının mümin olup olmadığı ve ahiretteki durumu meselesi ile ilgili rivayetleri naklettiği kısımdır. Burada konuyla ilgili kaleme aldığı risalelerle tanınan Süyûtî'den nakilleri ve meseleye dair farklı yaklaşımları serdettikten sonra "ben de derim ki (ekûlü)" diyerek şöyle bir ilavede bulunur:

Ben de derim ki: Hocalarımızın hocası (Şeyhu'l-meşâyih) eş-Şihâb el-Hafâcî, *Beyzâvî Hâşiyesi*'nde şöyle demiştir: 'Bu konudaki hadislerin çatışması ve zayıflıkları sebebiyle Allah'a kendisinden dolayı şükran duyduğumuz Sehâvî, o ikisinden [Hz. Peygamber'in annesi ve babası hakkında konuşmaktan] geri durmayı ve onların halleri konusuna dalmamayı söyledi. Bu zamanda vaiz kesiminden bazı cahiller o ikisini araştırmayı sürdürdüler. Süyûtî'nin bu hususta müstakil bir telifi bulunmaktadır. Dileyen ona müracaat etsin.'²⁵

Trabzonî'nin *Sübülü'l-Hüdâ*'dan intihâb ettiği bu eserde, *Sübülü'l-Hüdâ* dışında kendisinden alıntı yaptığı muhtemelen tek yer burasıdır. Bu alıntı da manidardır. "Hocalarımızın hocası" diye adlandırdığı Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî (ö. 1069/1659), Mısır'da doğup yetişmiş, ömrünün belli bir dönemini İstanbul'da geçirmiştir. Bu süreçte devlet yetkililerinin dikkatini çekmiş, IV. Murad döneminde (1623-1640) farklı yerlerde kadılık görevine getirilmiştir. Nihayetinde memleketi Mısır'da kazaskerlik görevine atanmış, ancak İstanbul'da aleyhinde yapılan bazı dedikodular ve şikayetler üzerine az-

20 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Şâmî, Şemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/331.

21 Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. M. Şerefettin Yaltkaya – Kilisli Rifat Bilge (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 2/978.

22 Eser, 2003-2004 yılları arasında Ocak Yayınları tarafından müellifi Muhammed b. Sâlih ed-Dımaşkî şeklinde *Peygamber Sallallahu Aleyhi Vesellem Külliyyatı* adıyla ciltleri farklı kişilerce Türkçe'ye çevrilmiş, sonuncu cildi indeks olmak üzere toplam on üç cilt olarak yayınlanmıştır.

23 Selim Demirci, "Muhammed b. Mahmûd et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle İlgili Eserleri", *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*, ed. Süleyman Gür, Ahmet C. Karaca (İstanbul: Ensar Yayınları, 2023), 452.

24 Demirci, "Muhammed b. Mahmûd et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle İlgili Eserleri", 453.

25 Trabzonî, *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid*, 23a.

ledilip İstanbul'a çağırılmıştır. İstanbul'da gördüğü muamele onu üzmüş, bunu dile getirdiği *el-Makâmâtü'r-Rûmiyye* adlı bir eser kaleme almıştır. Bir süre sonra kadılık maaşı bağlanarak İstanbul'dan uzaklaştırılarak Mısır'a gönderilmiş, ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır.²⁶

Hafâcî'den yapılan alıntıda önce Sehâvî'nin Hz. Peygamber'in anne ve babasının iman noktasından durumu hususunda birbiriyle çatışan hadis rivayetlerinin bulunması ve yine hadislerdeki zayıflık nedeniyle onların durumunu araştırmaktan uzak durmayı gerekli gördüğü belirtilmiştir. Akabinde ise Hafâcî kendi döneminin tarihsel şahitliğini yaptığı bir ifadeyi kullanır: "Bu zamanda vaiz kesiminden bazı cahiller o ikisinin (ebeveyn-i Resûl) [durumunu] araştırmayı sürdürdüler."²⁷ Bu ifade dikkat çekicidir. Zira bu dönem İstanbul'da özellikle Kadızade Mehmed Efendi gibi vaizlerce temsil edilen Kadızadeliler hareketinin etkili olduğu bir dönem olup Hafâcî'nin gönderme yaptığı "vaiz kesiminden bazı cahiller" dediği kişiler muhtemelen Kadızadeli çizgisinde olan vaizlerdir. Kadızadeliler ile o dönem en çok eleştirdikleri Halvetîler/Sivasîler arasında yoğun bir şekilde tartışılan konulardan biri 'ebeveyn-i Resûl'dür. Nitekim Kâtib Çelebi, iki grup arasında hararetle tartışılan konuları ele aldığı *Mîzânü'l-hak* adlı eserinde ebeveyn-i Resûl meselesi ile alakalı olarak "bu mesele iki grup arasında bir savaş alanı haline geldi" demektedir.²⁸ Buradan hareketle Hafâcî'nin kapalı ifadelerle eleştirdiği kesimin Kadızadeliler olduğu söylenebilir. Trabzonî de bazı eserlerinde kendi dönemindeki vaizleri eleştirmektedir.²⁹ Bu intihâbında o da ebeveyn-i Resûl meselesi üzerinden Hafâcî'nin eleştirisini aktararak vaizlere yönelik muhalefeti yine gelmişken dile getirme fırsatı bulmuştur.³⁰

Hafâcî'den yaptığı birkaç cümlelik atfı dışında eser Sâlihî'nin *Sübülü'l-Hüdâ*'sından oluş-

- 26 Hayatı hakkında bk. Ali Şakir Ergin, "Hafâcî, Şehâbeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/72-73; Mustafa Keskin, "Şihâbüddîn el-Hafâcî: Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Eserleri", *Süriy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2016), 107-112; Nihat Uzun, *İslâm Tefsir Geleneğinin Muhalefet ve Eleştiri: Şihâbüddîn el-Hafâcî'nin el-Beydâvî'ye Eleştirileri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 53-65.
- 27 krş. Şihâbüddîn Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Hâşiyetü's-Şihâb el-müsemmat İnâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-râdî alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, (Beyrut: Dâru Sâdır, ts), x cilt, 2/231.
- 28 Kâtib Çelebi, *Mîzânü'l-Hak fî ihtiyârî'l-ehakk: İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usulü*, açıklamalarla sadeleştiren: Süleyman Uludağ - Mustafa Kara (İstanbul: Marifet Yayınları, 1990), 79.
- 29 Örneğin, Trabzonî, bütün kullanan, tütüne haram demeyen, evlerine nazardan korunmak için sarımsak asanları vb. kişileri tekfir eden birtakım vaizleri "aç sinekler" olarak nitelemektedir; bk. Eyüp Öztürk, "Mehmed Medenî et-Trabzonî ve Tekfirci Söyleme Karşı İtirazları", 1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı I-II (8-10 Ekim 2015), ed. Şenol Saylan - Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yay. 2016), 1/417.
- 30 Öte yandan Trabzonî'nin düşünce dünyasında ve hemen her eserinde en çok etkilendiği ve referansta bulunduğu kişilerden biri olan Ali el-Kârî'nin (bk. Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", 430) ebeveyn-i Resûl meselesine dair Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-ekber*'inde onların küfür üzere öldükleri şeklindeki görüşünü destek sadedinde müstakil bir risale kaleme aldığını, bu konuda ebeveyn-i Resûl'ün mümin ve/veya kurtuluşa erecek kimseler olduğunu savunmanın Süyûtî gibi Şâfiî âlimleri takip etmek anlamına geleceğini söylediğinin (bk. Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî, *Edilletü mu'tekad Ebî Hanîfeti'l-a'zam fî ebeveyi'r-Resûl aleyhi's-salâtu ve's-selâm*, thk. Meşhûr b. Hasen b. Selmân [Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1413/1993], 142.) büyük ihtimalle farkındadır. Muhtemelen Sâlihî'nin ebeveyn-i Resûl'ün ehl-i necat olduğunu savunan Şâfiî-Eş'arî görüşü dile getirip Süyûtî'ye referansta bulunduğu yerde Hafâcî'nin bu konuda konuşmamayı öneren orta yollu görüşünü gündeme getirmesi anlamlı bulunabilir (Ebeveyn-i Resûl meselesi etrafında temel görüşler ve tartışmanın Osmanlı'daki seyrine dair bk. Kadir Gömbeyaz, "Ebeveyn-i Resûl Meselesine Özgün Yaklaşımlar: İbrahim el-Halebî'ye (ö. 956/1549) Nispet Edilen Bir Risalenin Neşri ve Analizi", *Bilimname* 38/2 [2019], 59-61).

turulmuştur. Trabzonî, Sâlihî'nin üst ve alt başlık akışını olduğu gibi takip etmemiş, bazen bâblar arka arkaya aynı sırayla giderken bazen de atlamalar, takdim-tehirler yaparak kendince bir akış oluşturmıştır. Öte yandan alıntılardığı kısımlarda bazen ilgili bâbın tümünü alırken bazen de bazı cümleleri, şiirleri vs. atlamış, kitaba almamıştır. Ayrıca *Sübülü'l-Hüdâ*'da bab başlığı olan bazı başlıkları "fevâid"e dönüştürmüştür.³¹

Trabzonî bir yerde sıralamada hata yaptığını fark etmiş ve iki bâbın yer değiştirmesi gerektiğini kenar notuyla bildirmiştir. Sâlihî'nin *Sübülü'l-Hüdâ*'sında 'Hz. Peygamber'in doğumu ile gerçekleşen ilgili bazı işler' başlığını taşıyan bölümün beşinci bâbı olan 'Abdullah'talib'in vefatı ve Hz. Peygamber'i Ebû Talib'e vasiyyet etmesi ve bunda zuhûr eden mucizeler'in anlatıldığı kısmı Trabzonî, 17. faide olarak zikreder.³² Trabzonî daha sonra *Sübülü'l-Hüdâ*'da bu yerin üç bâb gerisinde, ikinci bâb olarak işlenen "Abdullah'talib'in Hz. Peygamber'in bakımını üstlenmesi ve onun durumunu anlaması" konusunu 18. fâide olarak işler.³³ Tam da burada sayfa kenarına bir not düşer: "Bu faide bir öncekinin evveli, önceki faide de bunun sonrasındır. Buna dikkat et."³⁴ Trabzonî 17. ve 18. faideler arasındaki tarihî akışta yaptığı hatanın farkındadır. Zira 'Abdullah'talib'in Hz. Peygamber'in bakımını üstlenmesi', 'onun vefatı ve Hz. Peygamber'i Ebu Talib'e vasiyyet etmesi'nden öncedir.

Sonuç

Muhammed et-Trabzonî el-Medenî ilimle ve kitapla meşgul olmaktan haz duyan bir âlimdir. Özgün telif eserler ile bazı şerh ve hâşiyeler kaleme almasının yanı sıra, önemli gördüğü eserleri istinsah etme, nüshalarını mukabele edip sahih bir nüsha elde etme, önemli gördüğü eserlerden ihtisar, intihâb ve cem yoluyla çalışmalar ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Zikredilen bu farklı telif türlerinde ürünler vermesi aslında onun özgün eseri olmayan birtakım çalışmaların kendi eseri imiş gibi kaydedilmesine yol açmıştır. İşte bu çalışma, bunlardan biri olan *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid* şeklinde kaydedilen esere odaklanarak pek çok çağdaş çalışmada müellifin eserleri arasında zikredilen bu eserin aslında Trabzonî'nin özgün bir eseri olmadığı, neredeyse tamamına yakını Sâlihî'nin *Sübülü'l-Hüdâ*'sından seçtiği belli bazı bâb ve fasıllardan kendince bir tertipte bulunarak bazen aldığı kısmın tamamını olduğu gibi, bazen de bazı yerlerini atlayarak istinsah ettiği bir özetleme, yani intihâb çalışması olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Hafâcî'den aldığı bir alıntı gibi nadiren başka eserlerden gerekli gördüğü ibareleri metne dahil ettiği de görülmektedir. Bu bakımdan birden fazla eserden seçme yaptığı için eserin bir cem' yani derleme olduğu da kabul edilebilir. Fakat diğer kaynaklardan alma ameliyesi bu eserde neredeyse istisna kabilinden olduğu ve bu istisnalar göz ardı edildiğinde eser sadece *Sübülü'l-Hüdâ*'dan oluşturulduğu için kanaatimizce *Cem'u'l-fusûl ve'l-ebvâb ve'l-fevâid*'in, Trabzonî'nin Sâlihî'nin *Sübülü'l-Hüdâ*'sının bir kısmından yaptığı bir intihâb olarak görülmesi daha uygun olacaktır.

31 Paragrafta belirtilen hususlar iki esere dair yapılacak kabaca bir karşılaştırmada bile fark edilecek durumdadır. O nedenle intihabın hangi başlıklarda, hangi bilgilerde yapıldığını gösteren detaylı ve tablolaştırılmış bir sunuma ihtiyaç duyulmamıştır.

32 Trabzonî, *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid*, 64b; krş. Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-reşâd fi şîreti hayri'l-ibâd*, thk. Mustafa Abdülvâhid (Kâhire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şûûn il-İslâmiyye, 1418/1997), 2/183.

33 Trabzonî, *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid*, 65a; krş. Sâlihî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 2/175.

34 Trabzonî, *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid*, 65a, sayfa kenarındaki not.

Bu çalışma çoğu zaman Trabzonî'nin özgün eserleri arasında zikredilen bir eserin aslında başka bir eserden yaptığı bir özetleme/intihâb olduğunu ortaya koyarken daha büyük bir resme de dikkat çekmek istemektedir. Bu da söz konusu durumun yalnızca *Cem'u'l-fusûl ve'l-ebvâb ve'l-fevâid* ile sınırlı olmadığı, Trabzonî'nin özgün eserleri listesinde zikredilen diğer eserlerinin bazıları için de geçerli olduğudur. Bu çalışmanın sınırlarını aşması bakımından böyle bir araştırmaya girililmemiştir. Ancak bu noktada Trabzonî'nin eserlerine dair titiz ve detaylı bir çalışmanın yapılmasının gerekliliğine işaret etmek bu yazının temel amaçlarından biridir. Trabzonî'nin eserleri listesi hazırlanırken özgün eserleri, intihâb ve ihtisarlari, istinsah ve mukâbeleleri gibi alt başlıkların açılması daha doğru olacaktır.

Kaynakça | References

Ahmed, Mustafa Kamil – Zâfir Hayrullah Cemîl. “Ruseyliyye fî mâ yete'addâ ve lâ yete'addâ li't-Trabzonî (t. 1200) (Dirâse ve tahkîk)”. *Mecelletü Câmî'ati'l-Enbâr li-Lügât ve'l-Âdâb* 26 (2018), 25-53.

Aydın, Emin. *Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin (v. 1200/1786) 'ed-Dürrü's-semîne' Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Barca, İbrahim. “Çeviri Eleştiriciliğine Uygulamalı Bir Örnek Olarak eş-Şâmî'nin “Sü-bülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd” Adlı Eserinin Türkçe Çevirisinin Eleştirisi”. *Şarkiyat* 24/1 (2024), 1-32.

Benli, Ali. “Muhammed el-Medenî et-Trabzûnî ve Risâle fî beyânî'l-ezdâd'ı”. *Eskiyeni* 31 (Güz 2015), 147-172.

Benli, Ali. “Trabzonî, Mehmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/304-305. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Demirci, Selim. “Muhammed b. Mahmûd et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle İlgili Eserleri”. *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*. ed. Süleyman Gür, Ahmet C. Karaca. 445-463. İstanbul: Ensar Yayınları, 2023.

Dugaym, Mahmûd es-Seyyid. “el-Mahtûtâtü'lletî kâbelehâ's-Şeyh et-Trabzonî el-Medenî ve sahhahahâ”, *el-Hayât* (10.09.2009), <https://www.sauress.com/alhayat/55188> (erişim 31.08.2024).

Dugaym, Mahmûd es-Seyyid. “el-Mahtûtâtü'l-mevcûde fî mektebeti's-Süleymâniye velletî intehabehâ el-Medenî ev istinsehahâ”, <https://www.sauress.com/alhayat/55826> (erişim 31.08.2024).

Dugaym, Mahmûd es-Seyyid. “eş-Şeyh Muhammed et-Trabzonî el-Medenî fî rihleti-hi ile's-Şâm ve Mısır”. *el-Hayât* (2009), <https://www.sauress.com/alhayat/53354> (erişim 30.08.2024).

Dugaym, Mahmûd es-Seyyid. “Müellefâtü Hasen et-Trabzonî el-Matbû'a ve'l-mahtûta”, *el-Hayât* (07.09.2009), <https://www.sauress.com/alhayat/54270> (erişim 30.08.2024).

Durmuş, İsmail. “Muhtasar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/57-59. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Ergin, Ali Şakir. “Hafâcî, Şehâbeddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Erol, İbrahim. “Muhammed b. Mahmûd et-Trabzonî el-Medenî'nin Siyerle İlgili Eserleri”. *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*. ed. Süleyman Gür, Ahmet C. Karaca. 494-497. İstanbul: Ensar Yayınları, 2023.

Ertürk, Zekeriya. *Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendi'nin 'el-İthâfâtü's-seniyye fî'l-ehâdisi'l-kudsiyye' Adlı Eserinin Birinci Bölümünün Tahkik, Tahrir ve Tercümesi*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Hafâcî, Şihâbüddîn Muhammed b. Ömer el-. *Hâşiyetü's-Şihâb el-müsemmat İnâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-râdî alâ Tefsîri'l-Beydâvî*. 10 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts..

Gömbeyaz, Kadir. "Ebeveyn-i Resûl Meselesine Özgün Yaklaşımlar: İbrahim el-Halebî'ye (ö. 956/1549) Nispet Edilen Bir Risalenin Neşri ve Analizi". *Bilimname* 38/2 (2019), 57-81, doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.592278>.

Kârî, Ali b. Sultan Muhammed el-. *Edilletü mu'tekad Ebî Hanîfeti'l-a'zam fî ebeveyi'r-Resûl aleyhi's-salâtu ve's-selâm*. thk. Meşhûr b. Hasen b. Selmân. Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-E-seriyye, 1413/1993.

Kâtib Çelebî. *Keşfü'z-zünûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*. Tsh. M. Şerefettin Yaltkaya – Kilisli Rifat Bilge. 2 cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.

Kâtib Çelebi. *Mîzânü'l-Hak fî ihtiyârî'l-ehakk: İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usulü*. açıklamalar-la sadeleştiren: Süleyman Uludağ - Mustafa Kara. İstanbul: Marifet Yayınları, 1990.

Keskin, Mustafa. "Şihâbüddîn el-Hafâcî: Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Eserleri". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2016), 101-130.

Kılıç, Uğur. *Muhammed el-Medenî'nin Risâle fî beyânî mâ vaka'a mine'l-evhâm fî Sıhahî'l-Cevherî Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Koç, Fatma Esmanur – Koç, Emine Esranur. "Yazma Eserlere Düştüğü Notlar Çerçevesinde Muhammed et-Trabzonî'nin Musahhîh ve Okur Yönü". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/Özel Sayı (Kasım 2024), 29-49.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Şâmî, Şemseddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/330-331. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Öztürk, Eyüp. "Mehmed Medenî et-Trabzonî ve Tekfirci Söyleme Karşı İtirazları". 1. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı I-II (8-10 Ekim 2015)*. ed. Şenol Saylan – Betül Saylan. 1/407-418. İstanbul: Değişim Yay. 2016.

Sâlihî, Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî. *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*. thk. Mustafa Abdülvâhid. 2 cilt. Kâhire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şüûnî'l-İslâmiyye, 1418/1997.

Saylan, Şenol. "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri". *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*. Ed. Süleyman Gür, Ahmet C. Karaca. İstanbul: Ensar Yayınları, 2023. 423-438.

Saylan, Şenol. "Tütün Kullanma Meselesi Üzerinden Tekfirci Söyleme Bir Reddiye: Muhammed et-Trabzonî'nin *Hâdî'l-Umyi ilâ Câddeti't-Tarîk* Adlı Risalesi (İnceleme-Tahkik)". *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 12 (Aralık 2023), 189-290.

Sezer, Mustafa. "Geç Dönem Siyer Eserlerinden Sübülü'l-hüdâ'da Nübüvvet Öncesi Delâil ve İrhâsât Anlatımlarından Örnekler". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 8/1 (2022), 47-65.

Sula, Murat. "Muhammed b. Mahmûd b. Salih b. Hasan et-Trabzûnî el-Medenî ve Ruseyliyetun fî beyân al-alfâi'l-letî yestevî fiha'l-mufredu ve'l-musennâ ve'l-cem'u ve'l-muzekker ve'l-muennes isimli Risalesi". *Dokuz Eylül Üniv İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2010), 77-110.

Şeğğâle, Abdulkâdir Abdulhakîm. *Muhammed el-Medenî (1200/1786)'nin 'el-ithâfâtü's-seniy-ye fî'l-ahâdisi'l-kudsiyye' Adlı Eserinin Tahkiki*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Trabzonî, Muhammed b. Mahmûd el-Medenî. *Cem'u'l-fusûl ve'l-fevâid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 1050/1, 1b-78a.

Uzun, Mustafa. "Müntehabât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/28-29. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Uzun, Nihat. *İslam Tefsir Geleneğinde Muhalefet ve Eleştiri: Şihâbuddîn el-Hafâcî'nin el-Beydâvî'ye Eleştirileri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Yıldırım, Sefer – Irmak, Mustafa. "Mehmed et-Trabzonî ve 'Ucâletü'z-zâd fî şerh-i Zuhri'l-me'âd fî mu'ârazati Bânet Su'âd Adlı Eseri". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2022), 82-103.

Yıldırım, Sefer. *Mehmed et-Trabzonî'nin 'Ucâletü'z-zâd fî şerhi Zuhri'l-me'âd fî mu'ârazati bânet su'âd' Adlı Eseri (İnceleme ve Tahkik)*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.